

№ 22 (519)
Чэрвень 2014 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

- **Водгук: пасля публікацыі пра Ачапоўскага –** стар. 3
- **1914-ы: памяткі вайны на Нясвіжчыне –** стар. 4
- **Рэгіён: былы маёнтак Радзівілаў –** стар. 5

*Абыход вёскі на Русале
(в. Загалле Любанскага раёна, 2007 г.)*

Напярэдадні фестывалю «Берагіня»

Традыцыя і будучыня спадчыны: прыклад Любанскага раёна

Берагіня» – адзіны па-сапраўднаму фестываль фальклорнага мастацтва.

Фестываль, на якім цэнтральнай падзеяй з'яўляецца фальклор, і на самым ганаровым месцы – носьбіты мастацкіх традыцыяў.

Фестываль, якому неабходна адпавядаць, да якога трэба дарасці духам і мастацкім узроўнем.

Фестываль, на якім традыцыйнае мастацтва прыўзнятае на самую высокую прыступку, фестываль, які выхаваў не толькі выканаўцаў, але нават глядача.

Фестываль «Берагіня» – гэта асобная краіна, у якой хочацца жыць і заставацца калі не назаўжды, то хоць як мага даўжэй.

Фестываль, які ўжо мае свае непаўторныя традыцыі.

Уранейшыя часы кожны чалавек сам ствараў для сябе і матэрыяльны, і духоўны каштоўнасці. Ранейшыя вясковыя святы не мелі падзелу на глядача і выканаўцу. Кожны быў непасрэдным удзельнікам. Раней на вясковых святах не было, кажучы тэатральным тэрмінам, «чацвёртай сцяны», ды і самой сцэны. А цяпер дзякуючы працы шматлікіх устаноў культуры, адукацыі, СМІ вясковы жыхар усё больш ператвараецца ў спажываўца як матэрыяльнай, так і духоўнай культуры.

На жаль, часта даводзіцца заўважаць такі факт, калі на-

ват традыцыйныя фальклорныя калектывы больш звяртаюць увагу не на мясцовы рэпертуар, а на нешта новае, прыўнесенае. Але яшчэ дагэтуль неакрэслена «хвароба», на якую «хварэюць» паўсюдна, і асабліва работнікі клубных устаноў. Гэта хвароба навізны. Не важна, што гэта за з'ява (маюцца на ўвазе як асобныя канцэртныя нумары, так і цэлыя святочныя комплексы), не важна, што яна будзе за сабою несці, як яна паўплывае на далейшае развіццё мастацтва рэгіёну, на выхаванне моладзі, якая за гэтым ідэя. Важна толькі, каб было новым і неабавязкова якас-

ным і тым больш густоўным ці нацыянальным. Галоўнае здзівіць, агаломшыць...

Гэтая хвароба закранае і песенную, і танцавальную творчасць, абрадавую і святочную культуру, дэкаратыўна-побытавае мастацтва і мастацтва касцюма. Ужо недастаткова, каб гэта быў сапраўдны вясковы андарак, у якім, як у творы народнага мастацтва, ужо заключаная (адлюстраваная) прыгажосць, густ, каларыт... Ужо недастаткова бабулінай вышытай сціплым узорам, на погляд сучаснага неадасведчага ў семантыцы чалавека, кашулі. Хочацца чаго-ці новага, разухабістага, іншага... Вось і распачынаецца гэтая бясконца, часта бессэнсоўная пагоня за навізной.

З аднаго боку, гэта, вядома, добра, бо чалавецтва павінна рухацца наперад. А з другога боку, ва ўмовах сучаснай Беларусі гэта часцей за ўсё можна вызначыць як «погляд сарокі»: што блішчыць – тое ўхапіць і ў гняздо прывалачы. А можа, яно тут не стасуецца з наваколлем, з самаадчуваннем, з псіхікай, з самім жыццём!

На жаль, цяпер мы рэдка задумваемся аб тым, каб гра-

мадства Беларусі развівалася не на прынцыпах заходняй, а на прынцыпах сваёй нацыянальнай культуры. Зыходзячы ад такога эталона і патрэбна весці далейшыя накірунак дзейнасці, менавіта з гэтага падмурка можна стварыць трывалую аснову далейшаму развіццю ўсёй мастацкай жыццядзейнасці. Можа, тады б нашыя думкі і памкненні стасаваліся з сучасным, падтрымліваліся мінулым і смела сягалі ў будучыню.

Будучыня за фестывальным рухам. Асабліва за такімі фестывалямі, як «Берагіня».

Ад першага дня існавання фестывалю на Акцябрскай зямлі Любаншчына стала самым актыўным удзельнікам

усіх фестывальных імпрэзаў. У розныя гады ўдзельнікамі і пераможцамі фестывалю былі фальклорны гурт «Расіца» Сароцкага СДК, аўтэнтчны фальклорны гурт «Журавушка» Ямінскага СДК, узорны фальклорны гурт «Нашчадкі» Забалацкага СДК, узорны фальклорны ансамбль «Верабейкі» і дзіцячы фальклорны гурт «Жэўжык» Любанскага РЦК, майстры і рамеснікі з вёсак Пласток, Камуна, Обчын, Рачэнь, Атраднае, Закальное, Кузьмічы, Сосны.

Удзел у «Берагіні» прымусяў расці і распаўсюджацца фальклорны рух на Любаншчыне. У час падрыхтоўкі да фестывалю праходзілі шматлікія фальклорныя экспедыцыі, наладжваліся спецыяльныя мерапрыемствы, ствараліся строі. Любаншчына рэалізавала некалькі цікавых праектаў у галіне традыцыйнага мастацтва. Вось некаторыя вынікі.

(Заканчэнне на стар. 6)

*Пра міхулае
Сёхня
Дзеля будучыні*

падпісныя індэксы:
індывідуальны - 63320
ведамасны - 633202

**Сябры!
Падпісацца
на газету
на 2-е паўгоддзе
2014 года
можна толькі
да 25 чэрвеня**

На тым тыдні...

✓ **3 чэрвеня** ў мінскім паб-клубе «Графіці» прайшла **музычная прэзентацыя «Анталогіі перакладу рускай рок-паэзіі»**, што нядаўна друкавалася ў часопісе «Дзеяслоў». У імпрэзе прагучалі пераклады песень А. Макарэвіча, Б. Грэбеншчыкова, В. Цоя, Ю. Шаўчука ды інш.

Падрабязней чытайце на стар. 8.

✓ **4 чэрвеня ў Літаратурным музеі Максіма Багдановіча адбылося адкрыццё выстаўкі Яна Рыдзікі «Браслаўскія краявіды».**

Праца Я. Рыдзіка

Нарадзіўся мастак 11 верасня 1937 г. у в. Барадзінічы Браслаўскага раёна. Вучыўся ў Гродзенскім дзяр-

жаўным аграрным універсітэце, дзе ў 1960 г. атрымаў спецыяльнасць агранома, і ў Віцебскім дзяржаўным універсітэце імя П.М. Машэрава, дзе ў 1966 г. атрымаў спецыяльнасць настаўніка. Я. Рыдзіка спрабуе сябе ў розных накірунках: партрэт, нацюрморт, ілюстрацыі да кніг, карціны на гістарычныя тэмы, пейзаж. Удзельнік розных выставак, працы мастака знаходзяцца ў музеях Беларусі і прыватных калекцыях у Беларусі, Літве, Латвіі, Польшчы, Расіі.

Выстаўка «Браслаўскія краявіды» ўяўляе сабой серыю пейзажаў, створаных цягам апошніх гадоў. «Мастацкая мова» Я. Рыдзікі мае класічную, традыцыйную накіраванасць. Бясспрэчным аўтарытэтам для мастака з'яўляецца жывапіс старых майстроў.

✓ **4 чэрвеня ў Рэспубліканскай мастацкай галерэі Беларускага саюза мастакоў («Палац мастацтва») прайшло ўрачыстае адкрыццё персанальнай выстаўкі жывапісу Васіля Касцючэнка «Зямляне».**

В. Касцючэнка – вядомы мастак, педагог, сябра Беларускага саюза мастакоў і Міжнароднай гільдыі жывапісцаў. Аўтар прадставіў шэраг палотнаў апошніх гадоў, аб'яднаных канцэпцыяй звароту да вобразу чалавека ў цяперашнім свеце. Мастак шукае вобраз сучасніка – чалавека, які нягледзячы на ўсе тэхнічныя дасягненні, прагматыку і

Праца В. Касцючэнка

імклівы рытм існавання знаходзіць у жыцці месца для пачуццяў і веры, мары і кахання.

Творы В. Касцючэнка можна пабачыць да 16 чэрвеня ўключна.

✓ **5 чэрвеня ў Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва прайшла вечарына памяці мастака Генадзя Хацкевіча (03.06.1952, г. Мінск – 25.04.2014, г. Мінск).** Падзея ладзілася ў межах апошняй выстаўкі, у якой удзельнічаў і на адкрыцці якой прысутнічаў сам мастак. Імя Г. Хацкевіча сёння легендарнае ў беларускай культуры. Гэта майстар, які не толькі пабудоваў свой індывідуальны мастацкі свет, але і стварыў свае ўласныя фізічныя законы і правілы. Яго працы будуцца на тэхналагічных распрацоўках і навуковых

адкрыццях. Творы знаходзяцца ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь, Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва ў Мінску, галерэях і прыватных калекцыях нашай краіны і замежжа.

Генадзь Хацкевіч

✓ **7 чэрвеня ў БелЭКСПА ў рамках выстаўкі сучаснага мастацтва «Avant-gARTE. Ад квадрата да аб'екта» адбылася праграма «GFDTNHF. Беларускі перформанс сёння. І больш ніколі».** GFDTNHF – гэта беларускае слова «паветра», выпадкова набранае на клавятуры з лацінскай раскладкай. Але менавіта такія памылкі пераўтвараюць банальныя рэчы ў загадкавыя чорныя дзіры і, урэшце, даюць магчымасць дыхаць. У імпрэзе бралі ўдзел вядомыя беларускія майстры перформансу.

Ф.СП-1

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету 63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Колькасць камплектаў

на 20 — год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____
(паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____
(прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ

КАРТКА

на газету

63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Кошт	падпіскі	_____ руб.	Колькасць камплектаў
	пераад-расоўкі	_____ руб.	

на 20 — год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____
(паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____
(прозвішча, ініцыялы)

«Спадчына роду Гутэн-Чапскіх: актуальнае становішча даследаванняў»

Такую назву меў навуковы семінар, праведзены напрыканцы мая Мясцовым гісторыка-культурным фондам «Ляліва» пры падтрымцы Польскага Інстытута ў Мінску і Прылуцкага цэнтра народнай творчасці. Гэта не першае навуковае мерапрыемства, прысвечанае вывучэнню спадчыны роду фон Гутэн-Чапскіх: на працягу некалькіх гадоў у Мінску ўжо праходзілі навуковыя канферэнцыі, праведзеныя ў міжнародным фармаце. На гэты раз арганізатары запрасілі ў Беларусь сваіх калегаў з Польшчы, сярод іх – Матэвуш Восьняк, дырэктар Музея імя Эмерыка фон Гутэн-Чапскага ў Кракаве. Спідар Восьняк распавёў аб гісторыі і дзейнасці ўстановаў.

У свой час Эмерык фон Гутэн-Чапскі стварыў у Станькаве музей, у аснову якога паклаў сваю вялізарную калекцыю манет, кніг, зброі, адзення і іншых рэчаў. Але ў складаных грамадска-палітычных умовах быў вымушаны перавезці значную частку экспанатаў у Кракаў, дзе размясціў іх у асобным будынку. Праз некаторы час музею надалі імя яго заснавальніка. Цяпер ён з'яўляецца філіялам Нацыянальнага гістарычнага музея Польшчы, у ім праведзена рэстаўрацыя, створаная грунтоўная экспазіцыя.

На праблеме рэстытуцыі засяродзіў увагу прафесар Адам Мальдзіс, які працягла час займаецца гэтай актуальнай і вельмі складанай тэмай.

З дакладамі, якія прадстаўляюць вынік вялікай даследчыцкай працы, выступілі гісторыкі Анатоль Валахановіч, Леанід Акаловіч і Ігар Гатальскі. Яны разгледзелі гісторыю роду Гутэн-Чапскіх праз прызму роднасных сувязяў з Пуслоўскімі, Агінскімі, Меендорфамі і іншымі. Архітэктар Алег Масліеў прадставіў распрацаваны ім радавод Гутэн-Чапскіх з XIII па XX стагоддзе.

Прыехаў у Мінск і нашчадак славутага роду Эдуард Гадлеўскі, які быў узрушаны той вялікай працай па вяртанні ў сучасны культурны беларускі кантэкст памяці аб знакамітай дынастыі.

Напрыканцы семінара дырэктар фонду «Ляліва» Іван Гардзіеўскі агучыў ідэю аб правядзенні ў чэрвені гістарычна-спазнавальнай вандроўкі па маршруце Мінск – Косава – Ружаны – Альберцін – Сынкавічы – Слонім – Мінск, якая таксама ўзбагаціць нашыя веды аб вялікіх суайчынніках з роду Гутэн-Чапскіх.

Індывідуальная падпіска – Індэкс 63320

1 месяц	19 600 руб.
3 месяца	58 800 руб.
6 месяцаў	117 600 руб.

Ведамасная падпіска – Індэкс 633202

1 месяц	20 111 руб.
3 месяца	60 333 руб.
6 месяцаў	120 666 руб.

Падпіска на нашу газету можна на паўгода адразу або з любога месяца. Будзьма разам, сябры!

Наш календар

Юбілей навукоўца

Юзаф МІЦКЕВІЧ – фізік, асветнік, нарадзіўся ў Гродзенскім павеце 12 чэрвеня 1744 года. Пачатковую адукацыю атрымаў у Гродне. У 1761 годзе ўступіў у ордэн езуітаў. Скончыў Віленскую акадэмію, дзе пад кіраўніцтвам М. Пачобута-Адлянцкага і А. Стрэчкага вывучаў фізіку. З 1775 года – загадчык фізічнага кабінета Віленскай акадэміі, у 1781 – 1804 гадах выкладаў эксперыментальную фізіку. У 1803 – 1817-х – на пасадзе дэкана фізіка-матэматычнага факультэта Віленскага ўніверсітэта, а ў 1806 – 1807-м выконваў абавязкі рэктара.

Садзейнічаў укараненню фізічных дасягненняў у паўсядзённае жыццё, праводзіў даследаванні ў галіне электратэрапіі, метэрэалагічных назіранні, вывучаў уласцівасці рэчываў, пашыраў фізічны кабінет. У курс фізікі навуковец уключаў асноўныя палажэнні ньютанаўскай механікі. Значную ўвагу звяртаў на праблемы выкарыстання фізікі ў гаспадарча-эканамічным і штотдзённым жыцці, што адраэнівала яго лекцыі ад лекцыяў іншых выкладчыкаў Віленскай акадэміі сярэдзіны XVIII стагоддзя, у якіх курсы фізікі мелі абстрактны характар. Ю. Міцкевіч падзяляў як моцныя, так і слабыя пазіцыі поглядаў паслядоўнікаў Ньютана ў фізіцы. З аднаго боку, ён выступаў за навуковае спазнанне прыроды, якое грунтавалася на вопыце і прыносила непасрэдную карысць, а з другога – не парываў з рэлігіяй: бачыў у навуцы сродак умацавання веры ў Бога, называў фізіку навукай, якая непасрэдна вяла чалавека да спазнання Бога.

Памёр навуковец 5 (17) жніўня 1817 года. Навуковых працаў пасля сябе не пакінуў, але нягледзячы на гэта яго лічаць «бацькам фізікі ў Літве» за заслугі ў падрыхтоўцы кадраў і ўкараненне дасягненняў фізічнай навукі ў практыкаванне, будаўніцтва і рамяство.

Падрыхтавала
Наста КАДЫТРЫБ

Забыць не дазваляе сумленне

21 мая нашу сярэднюю школу наведалі сябры ваенна-навуковага таварыства пры Цэнтральным доме афіцэраў Рэспублікі Беларусь. Іх прыезд стаў адным з пунктаў рэалізацыі ваенна-патрыятычнай акцыі па мясцінах Першай сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў «Захаваем гісторыю разам».

Пасля невялікага музычнага падарунка навучэнцаў прагучалі шчырыя словы прывітання ад дырэктара школы Ігара Юшко і вядучага спецыяліста аддзела адукацыі спорту і турызму Вілейскага райвыканкама Ірыны Бадзеевай. Потым госці наведалі школьныя народныя музеі «Льянскія даягляды» і «Вілейшчына літаратурная», дзе навучэнцы правялі для іх аглядныя экскурсіі.

Аўтававай заале школы адбыўся ўрок мужнасці «Нашы землякі ў гады Вялікай Айчыннай вайны», дзе прагучалі вершы, песні, а таксама гістарычныя звесткі пра Льяншчыну ў тыя ліхія гады. Выступалі таксама нашыя госці-вайскоўцы – Мікалай Іваноў, Іван Кулан, старшыня ваенна-навуковага таварыства Віктар Каралёў і іншыя. Яны дзяліліся з вучнямі ўспамінамі пра ваенныя дзеянні, тлумачылі, што значаць для іх такія высокія словы, як «патрыёт» і «патрыя-

тизм». Расказваючы моладзі пра паняцце гераізму, сябра таварыства Міхаіл Бука адзначыў, што «нельга здзейсніць подзвіг, не ведаючы пра подзвігі ўжо здзейсненыя».

Разам з піянерамі дружыны імя А.А. Грымаця сябры таварыства наведалі мемарыял «Любча», узведзены ў памяць вёскі, спаленай фашыстамі 5 мая 1943 года. Навуковы супрацоўнік Вілейскага краязнаўчага музея Вольга Коласава расказала гасцям пра жалівы падзеі таго майскага дня, а піянеры ўсклалі кветкі да помніка.

Лічу, што такія мерапрыемствы вельмі патрэбныя – як дзеля памяці загінулых, так і для нас, жывых. Бо як сказаў адзін з удзельнікаў акцыі: «Забыць герояў не дазваляе сумленне».

Аксана ЯРАШОНАК,
педагог-арганізатар
Ільянскай СШ імя А.А. Грымаця

У лютым і красавіку гэтага года на старонках «Літаратурнай газеты» і «Краязнаўчай газеты» з'явіліся артыкулы С. Шычко і Кастуся Лядуцькі, прысвечаныя асобе Станіслава Ачапоўскага – ураджэнца Слуцкага павета, доктара-афтальмолага, які шмат зрабіў для арганізацыі медыцыны на Паўночным Каўказе. Аўтары шкадуюць, што імя нашага земляка невядомае на радзіме і спадзяюцца, што яно «будзе ўшанавана і ў Беларусі назвай вуліцы ў Слуцку альбо мемарыяльнай дошкай. Ці хаця б згадкай у адным з энцыклапедычных даведнікаў». Сапраўды, ні ў адным з энцыклапедычных выданняў апошніх гадоў С. Ачапоўскі не згадваецца. А вось наконце вуліцы хачу ўдакладніць. Вуліца яго імя ўжо амаль 30 гадоў ёсць у Клецку.

Пры чым тут Клецк? Рэч у тым, што вёска Ёдчыцы, дзе нарадзіўся будучы вучоны, ніколі не ўваходзіла ў склад цяперашняга Слуцкага раёна. Гэта – Клецкі раён. Менавіта на Клецчыне, у сям'і адстаўнога паручніка ў 1878 г. С. Ачапоўскі з'явіўся на свет. Кастусь Лядуцька ўказвае, што гэта адбылося 1 лютага. Некаторыя аўтары называюць дату 9 лютага. А вось вучаніца і калега Станіслава Уладзіміравіча Арыядна Ліпоўскага сцвярджала, што ён адзначаў свой дзень нараджэння 22 лютага. Падаецца, што яна мае найбольшую рацыю.

І усё ж не будзе памылкай назваць С. Ачапоўскага случчаком. У 1881 г. сям'я купіла дом у Слуцку,

Хачу падзяліцца

Станіслаў Ачапоўскі: імя невядомае ці забытае?

дзе і прайшло маленства і юнацтва нашага героя. Дарэчы, пра яго як пра выпускніка тутэйшай гімназіі згадваў вядомы краязнавец Рыгор Родчанка. Але найбольш для ўшанавання і вывучэння біяграфіі земляка зрабіў клецкі журналіст і краязнавец Уладзімір Сазановіч. На пачатку 1980-х гг. ён займаў пасаду адказнага сакратара па напісанні Летапісу народнай славы Клецкага раёна. І да гэтай справы падыходзіў надзвычай сур'ёзна. Намаганнямі Уладзіміра Паўлавіча ў гісторыю рэгіёна былі вернутыя імёны многіх асобаў, аб якіх на радзіме паспелі ўжо забыцца. Сярод іншага У. Сазановіч зацікавіўся і постаццю С. Ачапоўскага. Краязнаўчыя пошукі адбываліся задоўга да эпохі інтэрнэту. Гэта сёння за лічаныя хвіліны ў «Вікіпедыі» можна знайсці любую біяграфію. А ў той час даводзілася сапраўды працаваць, а не кампанаваць свае артыкулы шляхам капіявання матэрыялаў з розных сайтаў. Уладзімір Паўлавіч ліставаўся з сябрамі і калегамі С. Ачапоўскага, звяртаўся ў Дзяржаўны архіў Краснадарскага края, турбаваў супрацоўнікаў Кубанскай краёвай бібліятэкі. На ўсё гэта ішлі месяцы і гады.

Але вынік быў таго варты. Адзін за адным у клецкай «раёнцы», газетах «Голас Радзімы» і «Мінская праўда», часопісе «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі» з'яўляліся артыкулы пра выдатнага афтальмолага. Іх, дарэчы, высока ацаніў такі знаўца гісторыі медыцыны, як прафесар Валянцін Грыцкевіч. Пры жаданні ў бібліятэках можна знайсці гэтыя выданні і дазнацца шмат цікавага. Больш за тое, У. Сазановіч звярнуў увагу рэдакцыі Беларускай Савецкай Энцыклапедыі на тое, што ў ёй адсутнічае артыкул пра ўраджэнца Слуцчыны. Заўвагу абяцалі ўлічыць. Ды і вуліца ў гонар Ачапоўскага з'явілася не ў апошняму чаргу дзякуючы захадам няўрымслівага краязнаўцы.

Таму не зусім правільна сцвярджаць, што нібыта імя С. Ачапоўскага на радзіме невядомае. Хучэй за ўсё яно падзабытае. І тут сапраўды патрэбныя вялікія намаганні краязнаўцаў, каб пра чалавека, які вяртаў зрок тысячам жыхароў Каўказа, успомнілі ў Беларусі. Успомнілі і болей не забывалі. Сам Станіслаў Уладзіміравіч хоць і пражыў амаль усё жыццё далёка ад радзімы, лічыў

сябе беларусам. Дарэчы, цікава звярнуць увагу на тое, што ён праявіў сябе не толькі як медык, але і як краязнаўца і літаратуразнаўца. Аб гэтым сведчаць назвы некаторых працаў: «Аб развіцці культуры ў Сібіры», «Лермантаў – рускі патрыёт», «Пушкін на Паўночным Каўказе», «Гётэ – натураліст», «Курортныя рэзервы Краснадарскага края», «Прыгажосць прыроды як лячэбны фактар». А за добры літаратурны стыль, якім напісаныя навуковыя працы, калегі называлі яго «Баянам рускай афтальмологіі».

Асобнай увагі заслугоўваюць і свае вучонага. З другой паловы XVIII ст. на Слуцчыне згадваюцца ўніяцкія святары Ачапоўскія, якія паходзілі са шляхецкага роду, што карыстаўся гербам «Божая воля». Адзін з іх – Станіслаў, настацель Пацейкаўскай царквы (цяпер – у Капыльскім раёне), даводзіўся дзед нашаму герою. У гонар яго і быў названы будучы афтальмолаг. Яшчэ аднаго Станіслава Ачапоўскага – шляхціца Слуцкага павета – сустракаем у спісе «палітычных злачынцаў, пазбаўленых праваў маёмасці, якая падлягае канфіскацыі ў казну» ў маі 1864 г. Няцяжка зразумець, што гаворка ідзе пра пакаранне за падтрымку паўстання, якое адбылося годам раней. Названы тут С. Ачапоўскі быў дзядзькам будучага навукоўца. Ёсць звесткі, што за падтрымку паўстання ў Іркуцк былі высланыя і сваека па лініі маці – Надзеі Квачэўскай. Так што даследчыкам сапраўды ёсць над чым працаваць. Будзем спадзявацца, што гэта праца прынясе добрыя вынікі.

Андрэй БЛІНЕЦ,
краязнаўца, г. Клецк

Сёлета грамадская арганізацыя «Беларускі Зялёны Крыж» сумесна з Міністэрствамі культуры, адукацыі, прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Рэспублікі Беларусь абвясціла Міжнародны культурна-асветніцкі праект «Перазоў стагоддзяў: Першая сусветная вайна і мір сёння», прысвечаны 100-годдзю з пачатку Першай сусветнай.

У праекце бяруць удзел маладыя мастакі і дасведчаныя майстры з розных краінаў. Пад час летніх творчых майстэрняў удзельнікі праекта пазнаёмяцца з падзеямі вайны, гісторыяй і культурай пачатку ХХ стагоддзя. Вынікам працы мастакоў стане серыя перасоўных выставак. Адначасова будзе падрыхтаваная музейна-бібліятэчная праграма, задача якой – стварыць цыкл культурна-асветніцкіх мерапрыемстваў, плануецца тэатральныя паказы, выступленні гісторыкаў, літаратуразнаўцаў і навукоўцаў, абмеркаванні і дыскусіі.

Арганізатары конкурсу ласкава дазволілі друкаванне на старонках нашага выдання некаторых конкурсных працаў. Знаёмім з першым артыкулам, прысвечаным падзеям на Нясвіжчыне.

Першага жніўня 1914 года Германія абвясціла вайну Расіі. З другога жніўня ў беларускіх губернях было аб'яўленае ваеннае становішча. Беларусь стала і прыфрантавой, і франтавой зонай.

У сувязі з наступленнем немцаў пад напорам і прымусам вайсковых эвакуатараў на ўсход хлынулі бежанцы. Важныя накірункі, па якіх рухаліся ўцекачы, праходзілі праз Івянец – Ракаў – Мінск, Баранавічы – Нясвіж – Мінск, Сіняўка – Слуцк – Старыя Дарогі – Магілёў. Людзі ў асноўным асядалі ў неакупаванай частцы Беларусі, перапаўняючы гарады і мястэчкі. Ваенныя ўлады спрабавалі скіраваць бежанцаў далей на ўсход. Аднак зрабіць гэта было вельмі складана.

Тое, што праз Нясвіжчыну праходзіў чыгуначны шлях, стала прычынай знаходжання тут вялікай колькасці бежанцаў. Звыш 35 тысячачу чалавек знаходзілася пад ад-

крытым небам у лясх і на палях у раёне чыгуначных станцыяў Койданава, Стоўбцы, Гарадзея. Не маючы сродкаў для існавання, выгнанцы становіліся цяжкай ношай для мясцовых жыхароў. Да восені

1915 года колькасць бежанцаў дасягнула найбольшай адзнакі. У Нясвіжы спыніліся людзі з бліжэйшых вёсак Навагрудскага павета. Вопісы маёмасці сялянаў Андрэя Ліхуты з вёскі Станкевічы Гарадзішчанскай воласці і Восіпа Галузы з вёскі Дубаўно Дараўскай воласці названага павета, зробленыя ў час эва-

куацыі, былі перададзеныя Нясвіжскаму краязнаўчаму музею жыхаркай Нясвіжа Н. Янскай і цяпер тут захоўваюцца. Бежанцы, згаданыя ў дакументах, знайшлі прытулак у яе сваякоў, якія жылі ў Нясвіжы ў раёне цяпершняй гімназіі. У вопісах даецца пералік іх маёмасці, пакінутай з-за эвакуацыі.

Пасля шэрагу няўдачаў рускай арміі да восені 1915 года Нясвіжчына

ленскай губерні. Яе архіў быў поўнасьцю страчаны і не вярнуўся ў Беларусь. Спыненне наступлення немцаў выратавала Нясвіжчыну ад акупацыі.

Да чэрвеня 1916 года на участку фронту, што прахо-

рановічы. 1916 г. Мировая война в отдельных операциях» (Петраград: Государственное издательство, 1921), «кавалерія была сосредоточена за фронтом: в районе Ицкольдз – Кавказская кавалерийская дивизия; против

Памяткі даўняй вайны ў Нясвіжскім раёне

Міхаіл Вініцкі і яго саслужыўцы

дзі ў блізка ад тэрыторыі раёна, вялая пазіцыйная вайна парушалася кароткачасовымі баявымі дзеяннямі. У гэты час у горадзе размясціўся штаб 2-й арміі Заходняга фронту. У вёсках спыняліся розныя вайсковыя часці. Вядома, што ў вёсцы Дубейкі стаялі салдаты 6-га палка Уральскай дывізіі. Пад час правядзення Баранавіцкай аперацыі на Нясвіжчыне былі размешчаны рэзервовыя часці. Як сведчыць нямецкі салдат Вальтэр Фогель у кнізе «Ба-

ландверного корпуса – Кубанская казачья дивизия и, наконец, далее за центром около Несвижа, 7 кавалерийский корпус с 6 и 13 кавалерийскими дивизиями».

Германскае камандаванне дапускала магчымасць наступлення рускіх на Баранавічы і таму на гэтым участку фронту размясціла свае войскі вельмі цесна. Баяздольнасць іх узмацнялі 30 запражных і 40 пазіцыйных батарэяў, 370 кулямэтаў. Акрамя таго, лінія фронту германцаў была ўзмоцненая штучнымі перашкодамі шырынёй 40 метраў, траверснымі пазіцыямі і вялікай колькасцю бліндажоў.

Меркаванні германскага камандавання аказаліся правільнымі. «Русские долго прилежно работали, создавая целую сеть окопов, разветвляя и переплетая их, чтобы части, с короткого разбега бросившись в атаку, промчались через немецкие окопы», – пісаў В. Фогель. Другая лінія абароны рускіх пры падрыхтоўцы Баранавіцкай наступальнай аперацыі прайшла праз Нясвіжчыну і пакрыла яе тэрыторыю шэрагамі акупаў і ўмацаванняў. Гэтая лінія была зробленая на выпадак прарыву першай лініі ў раёне Баранавічаў.

Наталля ЧАДОВІЧ,
настаўніца гісторыі СШ № 4,
г. Нясвіж
(Працяг будзе)

Павестка на імя Міхаіла Вініцкага, якая захоўваецца ў сям'і В. Шарбаковай, г. Нясвіж

Міхаіл Саковіч з былога фальварка Юзафінаўка

Рэгіён

Анопаль — былы маёнтак Радзівілаў

Наша сельская бібліятэка знаходзіцца ў гістарычным месцы — былым маёнтку Радзівілаў, што ў невялікай вёсцы Анопаль Мінскага раёна, размешчанай на беразе ракі Пціч. Сёння тут жывуць крыху больш за 500 чалавек.

27 гадоў таму загадчыца бібліятэкі — аўтар гэтых радкоў стварыла 1-ы летапіс на падставе апазданняў старажылаў Марыі Карлаўны Грыгор’евай і яе дачкі Акцябрыны Мікалаеўны Савенка. У 2013 годзе ў рамках праекта «Анопальскі край», мэта якога — вывучэнне і даследаванне роднага краю, я больш глыбока занялася даследчай працай. Не раз наведвала рэспубліканскі і абласны архівы, дзе вывучыла, адсканала і адксеракапіравала 43 аркушы гістарычных дакументаў за перыяд з 1862 па 1932 год. На падставе сабраных матэрыялаў пачала пісаць новы летапіс.

Да пачатку XVIII стагоддзя мястэчка Анопаль называлася Кропіца. Маёнтак быў уласнасцю Халецкіх. Дачка рэчыцкага старасты Казіміра Ганна Кунегунда Халецкая ў 1747 годзе ўзяла шлюб з Альбрэхтам Радзівілам, рэчыцкім старастам, маршалкам Літоўскага Трыбунала. У пасаж яна прынесла радавы маёнтак Кропіцу. У яе гонар і была змененая назва вёскі на Анопаль.

Альбрэхт Радзівіл

З тых часоў на працягу некалькіх пакаленняў гэты маёнтак заставаўся ўласнасцю Радзівілаў.

Пасля Альбрэхта маёнтак атрымаў у спадчыну яго сын Дамінік (1754 — 1798) стараста кнышынскі. Яго першай жонкай была Канстанцыя Чапская (памерла ў 1791 годзе), пасля разводу з ёй узяў шлюб з Каралінай Францкевіч-Радзівінскай. Нашчадкаў Дамініка быў сын Аляксандр (памёр 11 мая 1863 года), які тройчы ўступаў у шлюб. Першай жонкай Аляксандра была Цэцылія

Мажкоўская, затым ён пабраўся шлюбам з яе стрыечнай сястрой з боку бацькі Анэляй, трэцяй жонкай стала Іаана Шафнагель (памерла ў 1904 годзе), шлюб з якой быў бяздзетным. Апошнім нашчадкаў Анопаля па мужчынскай лініі быў сын Аляксандра Дамінікавіча і яго другой жонкі Вільгельм II Тройдзен Радзівіл (1830 — 1883). Аднак маёнтак знаходзіўся ў пажыццёвым валоданні Іааны Радзівіл. Апошнімі ўладальнікамі маёнтка былі Красінскія і Ян Міхал Тышкевіч з Вакі, жонкай якога была Ганна Марыя Іаана Радзівіл.

Калі раней старажылы казалі, што маёнтак уключаў толькі фальварак Анопаль, то з архіўных дакументаў зразумела, што сюды ўваходзіла 10 вёсак, пачынаючы ад Крупіцы да Кайкава. Маецца Устаўная грамата маёмасці Анопаля 1862 года, якая належала памешчыку Мінскай губерні князю Аляксандру Дамінікавічу Радзівілу. Знайшоўся і план маёнтка Анопаль, які ўключае 10 вёсак. Адзін дакумент датуецца 1846 годам, астатнія — 1860-х гадоў і пазней. Дакументы 1700-х гадоў знаходзяцца ў Польшчы.

Сядзібны стваралася пры Альбрэхце Радзівілу ў стылі барока: аднапавярховы доўгі каменны сціплы будынак, названы «белым домам», размешчаны з паўднёвага боку ўзгор’я алеі. Парадным фасадам з вялікай драўлянай верандай дом быў

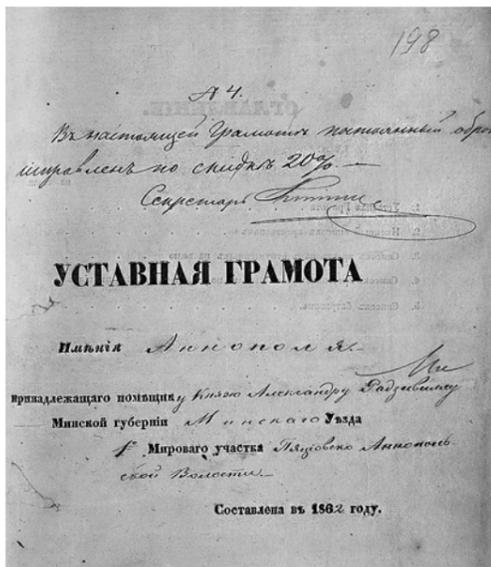
Анопаль на малюнку Напалеона Орды

павернуты ў бок галоўнага ўезду. Да яго прымыкаў бакавы флігель. З усходняга боку размяшчалася высокая, крытая, як і дом, аранжарэя, што злучалася пераходам з домам. Паколькі ў шкленні аранжарэі выкарыстоўвалася рознакаляровае шкло, цэнтральны павільён быў экзатычна яркі. Аранжарэю разбурылі ў 1932

маў садова-паркавы комплекс, аформлены ў выглядзе трох рукатворных тэрасаў з перападамі вышыні кожнай больш за метр. Маецца тагачасны план парку: прамавугольнік, выцягнуты ўздоўж кампазіцыйнай восі. Тут былі яшчэ дзве ліпавыя алеі шырынёю 5 метраў, было шмат кветак, іншых дрэваў, сярод якіх пладаносны грэцкі арэх, елка звычайная, якая надавала асаблівую маляўнічасць паркавым краям зімой. Да цяпершняга часу захавалася толькі 30% парку, ён не ўзяты пад ахову.

Маёнтак меў шмат урадлівай глебы і быў вельмі дагледжаным і багатым. Ёсць у архіўных дакументах пералік маёмасці: 2 флігелі, бровар, сырабойня, вазоўня, лазня, будынак цукровай фабрыкі, малатарня, вьндлярня, стайні, свіры, лядоўнікі, склеп, мноства хлявоў, вадзяны млын, крухмальны завод, прадукцыя якога ішла на экспарт. Дарэчы, ад крухмальнага заводу на беразе ракі Пціч да нашых дзён захаваліся 3 чаны дзяметраў 2,5 м. Сам завод узарвалі партызаны пад час Вялікай Айчыннай вайны. Вадзяны млын працаваў яшчэ да 1950-х гадоў. Як распавядалі старажылы, калгас «Новы быт» захоўваў там хімікаты, пасля яго разабралі. Але дубовыя зрэзаныя палі, на якіх стаяў млын, захаваліся ў раце да нашых дзён.

Людміла ЛЮТАРОВІЧ,
бібліятэкар I катэгорыі
Анопальскай сельскай бібліятэкі
(Заканчэнне
ў наступным нумары)

Устаўная грамата

годзе, а пазней знік «белы дом». На яго месцы пабудаваны цагляны доўгі жылы дом.

Маёнтак Анопаль меў 6 000 дзесяцінаў зямлі і быў вельмі дагледжаным. Сам фальварак быў абнесены высокім плотам, меў вельмі прыгожы ўезд: зялёная алея шырынёю 12 метраў, утвораная дрэвамі (ліпа, клён, бяроза, па абодва бакі расла белая акацыя). Алея захавалася да нашых дзён, сёння гэты ўезд у вёску. Дрэвы вельмі старыя, і паступова іх даводзіцца спілоўваць. 4 гектары зямлі зай-

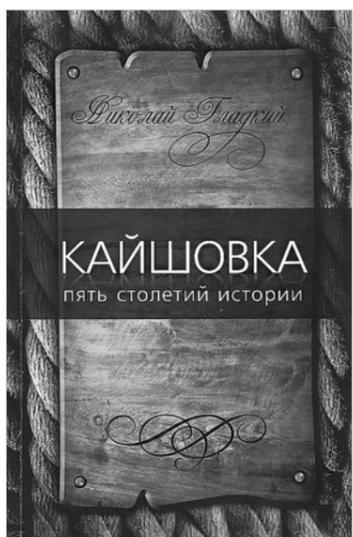
дзён захаваліся 3 чаны дзяметраў 2,5 м. Сам завод узарвалі партызаны пад час Вялікай Айчыннай вайны. Вадзяны млын працаваў яшчэ да 1950-х гадоў. Як распавядалі старажылы, калгас «Новы быт» захоўваў там хімікаты, пасля яго разабралі. Але дубовыя зрэзаныя палі, на якіх стаяў млын, захаваліся ў раце да нашых дзён.

Стагоддзе адной вёскі

«Кайшовка: пяць столетий истории» — кразнаўчае выданне, прысвечанае гісторыі вёскі Кайшоўка, што ў Карэліцкім раёне. Аўтар кнігі, якая летась пабачыла свет у мінскім выдавецтве «Медисонт», — кразнаўца, ураджэнец гэтай вёскі Мікалай Гладкі.

Грунтоўнае і інфарматыўнае выданне накладам 100 асобнікаў складаецца з 434-х старонак, на якіх размясціліся, акрамя аўтарскага тэксту, тагачасныя і сучасныя здымкі, архіўныя дакументы і вытрымкі з гістарычных крыніцаў.

Кніга — сапраўднае кразнаўчае даследаванне, якое аб’яднала інфармацыю пра жыццё вёскі і яе жыхароў у адзінаццаці раздзелах. Яны прысвечаны тапаграфіі краю, яго гісторыі ў асобах, мясцовым могілкам, гаспадарцы краю (раздзел «Ганарымся і памятаем»); «Родам з Вялікага княства» — прысвечаны гісторыі вёсцы ў часы

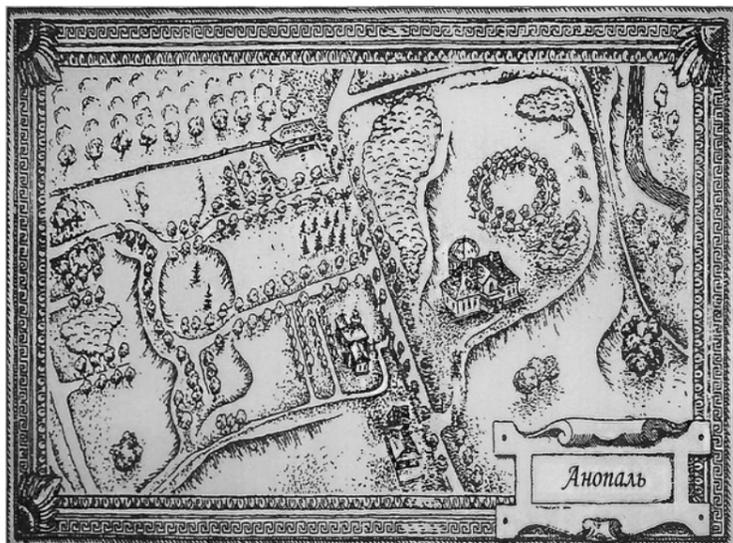
ВКЛ; «Пад крылом Расійскага арла» (назва жака за сябе); «Бежанцы (1915 — 1922)»; «Савецкая ўлада ў краі (1919 — 1920)»; «У складзе Польшчы (1921 — 1939)»; «У складзе БССР і незалежнай Беларусі». Асабліва цікавымі падаліся

апошнія раздзелы: «Яны валодалі Кайшоўкай», дзе распавядаецца пра ўладароў вёскі ў розныя часы, і «3 гісторыі кайшоўскіх прозвішчаў», дзе прадстаўлены спісы жыхароў вёскі на 1 студзеня 2011 года і некаторыя радаводы сялянанаў, складзеныя па архіўных крыніцах. Апошні раздзел прысвечаны мясцовай школе, а дакладней, гісторыі гэтай адукацыйнай установы.

Выданне праілюстравана шматлікімі чорна-белымі фотаздымкамі неаблагой якасці, што цудоўна дапаўняюць матэрыял. Кніга будзе цікавая як прафесійным гісторыкам і навукоўцам, так і аматарам кразнаўства, усім, хто цікавіцца гісторыяй свайго краю.

Напрыканцы адзначу, што некаторыя матэрыялы, прадстаўлены ў кнізе, ужо друкаваліся скарачана ў «Кразнаўчай газеце».

Наста КАДЫПРЫБ

План Анопальскага сядзібнага парку (са старадаўняй гравюры)

Традыцыя і будучыня спадчыны: прыклад Любанскага раёна

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1)

Намаганнямі спецыялістаў ужо створаны Фальклорна-этнаграфічны архіў Любаншчыны. Ён існуе на базе аддзела традыцыйнага мастацтва Любанскага раённага цэнтра культуры і захоўвае звыш 70 аўдыякасетаў, каля 10 відыякасетаў, каля 200 фотаздымкаў, пісьмовыя матэрыялы, аўтэнтычныя рэчы; ствараюцца картакі: носьбітаў фальклорных традыцыяў, народных лекараў, народных майстроў, абрадавых і пазаабрадавых песень, запісаў аб народных святах і абрадах, народных тканінаў, народнага адзення, ручнікоў.

Запісана 1 020 песень, з іх каляндарна абрадавых – 242. Прыпевак – 300, народных танцаў (харэаграфія) – 69 (і гэта без уліку варыянтнасці), народнай музыкі – 50 твораў.

Праведзеныя даследчыя акцыі:

«Этнаграфічная спадчына» – экспедыцыя па вывучэнні матэрыяльнай культуры рэгіёна (рэчы хатняга ўжытку і абрадавыя, прылады працы, сабрана звыш 40 музейных прадметаў і зроблена каля 50 здымкаў);

«Ручнік роднага краю – таямнічы сведак стагоддзяў» – навукова-даследчая акцыя з удзелам устаноў адукацыі і культуры (сабрана каля 12 музейных прадметаў, зроблена больш за 100 здымкаў, даследавана звыш 1 800 экз. мясцовых ручнікоў);

«З вяскоўных хат» – пастаянная фальклорная экспедыцыя па вывучэнні народных традыцыяў (наладжваюцца адна- і двухдзённыя экспедыцыйныя выезды на вёску);

«Збірайма сваё, беларускае» – экспедыцыя па даследаванні роднага краю па апытальніках БелПЖ. Асноўныя тэмы: каляндарныя абрады беларусаў; сямейныя абрады беларусаў; традыцыйнае адзенне; народныя рамёствы і промыслы; танцавальны фальклор; народная проза, інструментальная музыка (матэрыялы збіраліся на конкурснай аснове клубнымі работнікамі раёна паэтапа на працягу двух гадоў);

«Жніўныя традыцыі і песні Любаншчыны» (сабраныя абрады і песні);

«Народнае адзенне» (сабраныя аўтэнтычныя рэчы і створаны фотаальбом па тэме, выкананыя рэканструкцыі народных строяў для фальклорных ансамбляў);

«Стары фотаздымак» – даследаванне тэматычных фотаздымкаў мінулага (адзенне, абрады, народны тып, звычай, побыт, архітэктура).

Асноўнымі носьбітамі і зберагаліцамі духоўнай культуры з’яўляюцца на сучасным этапе фальклорныя калектывы. На Любаншчыне іх 30: аўтэнтычных – 5; фальклорных – 25; дзіцячых – 21; спеўных – 9; харэаграфічных – 21; з найменшым «народны», «узорны» – 3 (у

галіне традыцыйнага мастацтва).

Аб некаторых, самых адметных, унесены у энцыклапедыю «Беларускі фальклор» (2005–2006), патрэбна расказаць хаця б крыху падрабязней.

• «Глыбокія крыніцы» – аўтэнтычны гурт в. Закальное. Ведае песні да ўсіх без выключэння календарных абрадаў і да ўсіх сямейных абрадаў, безліч пазаабрадавых песень і прыпевак. Да таго ж, выконвае іх у традыцыйнай манеры з падводкай і ў шмат-

Карагод «Дарэпа, маці, Юр я заклікаці» – гурт «Верабейкі», 2007 г.

галосай манеры. Гурт дыпламант рэспубліканскага фестывалю фальклорнага мастацтва «Берагіня-2004».

• «Журавушка» – аўтэнтычны гурт в. Ямінск. Спяваюць у мясцовай непаўторнай манеры з мясцовай лексікай. Ведаюць вяселле, радзіны, пазаабрадавую лірыку, паставыя песні, а прыпеўкі пяюць цэлымі тэматычнымі падборкамі. Разыначкай іх рэпертуару з’яўляюцца так званыя «гасцявыя» песні – доўгія, як ракі, глыбокія, як неба, старажытныя, як хлеб.

• «Шчодрык» – аўтэнтычны гурт вёсак Рачэнь і Засмужжа. Спяваюць разам на бясёдах і канцэртах. Асабліва любяць балады, хаця ведаюць каляды, масленку, вяселле. Багаты мясцовы рэпертуар упрыгожваецца прыроднымі адмысловымі галасамі. У гурта ёсць спадарожнік – трыо аўтэнтычнай песні «Серпавіца». Яно ўжо мае свой адметны і непаўторны рэпертуар, свой жывы спадарожны голас.

• «Суседачка» – аўтэнтычны гурт в. Палічын. Самы малады сярод аўтэнтычных гуртоў, але традыцыйна ведае ад самых каранёў, з дзіцінства. Аснова рэпертуару – пазаабрадавая лірыка, ёсць каштоўная разнычакка – песні з абрада «Провады русалкі». Пры гурце ўжо ёсць дзявочы гурт-спадарожнік.

• «Вытокі» – народны фальклорны ансамбль в. Сосны. Аснова рэпертуару – мясцовыя побытавыя танцы, хаця нямала прыпевак і рознага кшталту песень. Сівыя і малыя – так можна сказаць аб гэтым ансамблі, бо самаму ста-

рэйшаму танцору за 70 гадоў, а самаму малодшаму – за 7. Дзве малодшыя групы-пераемнікі, і трэба адзначыць, што манеру выканання фальклорнага танца адчувае нават самы малодшы.

• «Расіца» – фальклорны танцавальна-музычны ансамбль в. Сарачы. Гэты ансамбль аб’ядноўвае сталых і маладзейшых танцораў, што гуртуюцца вакол народна-побытавага танца і музыкаў-гарманістаў. А яшчэ ў ансамбля тры малодшыя групы «Расічка», ад самых малодшых да

старшакласнікаў. Рэпертуар – мясцовыя побытавыя танцы.

• «Лірычны напеў» – фальклорны ансамбль в. Таль. Гурт, які аб’ядноўвае рознаўзростаўных жанчынаў. Старэйшыя яшчэ памятаюць абрадавыя, але больш любяць лірычныя песні. Маладзейшыя пакрысе вучацца ад старэйшых – так зберагаецца традыцыя.

• «Кацярынка» – фальклорны гурт в. Дарасіно. Невялікі гурт, які пакула што нясмела спрабуе адрадыць рэпертуар і былое гучанне этнаграфічнага гурта сваёй вёсцы. Разыйшоўся з-за ўзросту ўдзельніцаў.

• «Беражніца» – фальклорны гурт в. Пласток. Мабільны спеўны гурт, у якім спяваюць нават мужчыны.

• «Спадчына» – узорны фальклорны ансамбль г. Любань.

• «Нашчадкі» – дзіцячы фальклорны ансамбль в. Забалаць. Вядучы дзіцячы спеўны калектыв. Свой рэпертуар, які фармуецца па каляндарным прынтцыпе, набіраў па суседніх вёсках Юшкавічы, Закальное, Смольгава, Рачэнь. Маецца малодшая спеўная група.

• «Верабейкі» – узорны фальклорны ансамбль г. Любань. Аснова рэпертуару – самыя розныя фальклорна-побытавыя танцы і карагоды, запісаныя па ўсім раёне. Сярод іх такія рэдкія, як «Кавалі», «Кадрыля», «Полька каза». Пры ансамблі дзве малодшыя групы-спадарожнікі.

Нельга абысці ўвагай носьбітаў фальклорных традыцыяў, выступаюць сольна. Усе яны ведаюць незлічоную колькасць пазаабрадавых песень:

• Таццяна Якаўлеўна Кішыла (1929), в. Юшкавічы – вяселле, каляды, гуканне, вялікдзень, юрай, прыпеўкі, казкі;

• Ганна Рыгораўна Палазнік (1925 – 2001), в. Кузмічы – вяселле, каляды, тройца, русалле, побытавы фальклорны танец, прыпеўкі;

• Марыя Рыгораўна Трубочык (1937 – 2000), в. Палічын – вяселле, тройца, русалле, жніво, талака, побытавы фальклорны танец, прыпеўкі.

• Раіна Канстанцінаўна Слівец (1925), в. Малыя Гарадзьячыцы – вяселле, каляды, гуканне, русалле, жніво, талака, пост;

• Марыя Платонаўна Слівец (1925 – 2011), в. Малыя Гарадзьячыцы – вяселле, каляды, гуканне, русалле, жніво, талака, пост;

• Надзея Сямёнаўна Наумовіч (1932), в. Дарасіно – вяселле, радзіны, жніво, лета, восень, прыпеўкі;

• Ганна Сямёнаўна Гальчэня (1924 – 2000), в. Ямінск – вяселле, радзіны, тройца, жніво, пост, прыпеўкі, побытавы фальклорны танец;

• Валянціна Паўлаўна Грышкевіч (1937), в. Таль – вяселле, радзіны, прыпеўкі;

• Андрэй Данілавіч Лапцік (1934), в. Палічын – казкі і былічкі, салдацкія песні;

• Піліп Фёдаравіч Карпіевіч (1910–2005), г.п. Урэчча – народная музыка, вяселле;

• Зінаіда Трахімаўна Сярчэня (1928), в. Жораўка – вяселле, радзіны, каляды, прыпеўкі.

У раёне назіраецца тэндэнцыя цікавасці да традыцыйных танцаў і спеваў. Некаторыя самадзейныя калектывы апроч аўтарскіх і апрацовак народных песень выконваюць фальклорныя творы ў аўтэнтычнай манеры. Гэта калектывы атрадненскага, рачэнскага, нежынскага, загальскага, камунараўскага дамоў культуры.

Працавітыя людзі нашага краю не цураліся роднага, дзякуючы глыбіннай памяці пакаленняў захаваліся ў жывым бытаванні шматлікія песні, танцы, абрады.

Шырока, песенна і гуліва цэлых два тыдні святкуюцца «Каляды». Кожны дзень мае свой сэнс і свае песні. Духоўныя сальмы-калядкі спявалі ад «Ражства». Са «Шчодрыка» – шчадроўкі, заклічкі, папеўкі-жарты. Цэлым гулянем праводзілі каляду на «Пабед каляды» пасля «Вадохрышча». Вадзілі карагоды, ладзілі вечарынікі і, вядома ж, варажылі.

За «Калядамі» – «Масленка». Цэлы тыдзень госці, а на провады ў нядзельку – гуляне. Снег разграбуць і вакол бярозкі карагоды водзяць, кудзелю ды сыр на яе закідваючы – варажба на доўгі лён. У Рачэні «калодку» цягаюць, у Обчыне «ступу», у Закальным «Трызну» спраўляюць і «Лушнік». І абавязкова пудзіла зімы спяляць, а на яго грахі свае стужачкамі завязуюць. Гучаць масленкавыя песні як разві-

танне з зімою. А як пудзіла абгарыць, гукальныя веснавыя песні заводзяць – першы раз пасля зімы і таму без загукальнага прыпева, а проста ў карагодзе.

Ад «Масленкі» аж да «Дабравешчання». Як толькі сонечны дзянёк, узлазяць дзеўкі на пагоркі, дахі, гумны і загукальныя песні пяюць, каб вясна за гарамі пачула ды хутчэй прыйшла. Так пяюць, што суседнія сёлы чуюць і адгукваюцца. А хлопцы кастрыцы назносяць і разам з дзяўчатамі карагоды вакол вогнішча паводзяць, а то і танцы на снезе распачнуць, каб растаптаць і снег, і лёд, каб хутчэй вясны быў прыход.

Заблішчыць сонейка, вясна тут як тут. А з ёю «Вялікдзень». Перш-наперш «Усяночная». Усю ночку старыя ў царкве моляцца, а моладзь па лесе вогнішчы паліць ды выглядае, чый ярчэй ды вышэй. А на раніцу з яечкам чырвоным абмыюцца і – пацягліся па сяле. Хто «ў рарэшнікі» – маленькія дзеткі па радні яечкі збіраць і песенкі спяваць, хто «ў валачобну» – бабкі-павітухі сваіх унукаў правядаць, падаруначкі занесці, хто «ў валачобнікі» – услаўляць песнямі і карагодамі добрых гаспадароў, статных юнакоў, красных дзяўчатаў. Збяруцца на лузе мужчыны яечкі качаць і ў мацакі гуляць.

На «Юр’я» расою мыліся і юраўскі карагод вадзілі, поле пакрывалі, пастухоў праслаўлялі і да новае расы гулялі.

На «Сёмуху» хаты «маем» прыбярочуць і пакумяцца. Карагодам упоперак вуліцы вёску абыйдуць, песнямі абгародзяцца.

На «Русальным тыдні» – «Русалку палець» – калодзежам агонь кладуць, дзяўчаты вянкі ў агонь кідаюць. Русалку ў жыта праводзяць, яечню пякуюць і гуляюць да самага ранку.

На «Пятровіцу» зноў агонь кладуць і варажаць, але гуляюць толькі да поўначы – асеннія загавіны.

«Жніво» – тут песні ад жазынак да дажынак не спіхаюць. А ўжо калі талака збярэцца, то талакуюць да зорачак ранніх. Напрацаваўшыся, пачастуюцца, наскачучца, раніцаю зноў за працу.

На «Макавея» да святой крыніцы сходзяць па вадзіцу. На «Андрэя» варажаць – каняпелькі сеюць.

На «Святка» (Багач) – карагодам па сяле з свячою ходзяць, ураджаюць заспакаючы.

Паспяваюць і працаваць, і святкаваць, і на вечарынках гуляць.

Абавязкова адзначаюцца Радзіны, Улазіны, Провады да войска. А як шырока амаль два тыдні вяселлі гуляюць! А што ўжо песень вясельных цэлы тузін!

Не забываюць пра радню, абавязкова па вялікіх святах на «Кірмаш» прыбудуць. Пагутараць, пачастуюцца, папяюць, патанчаць. Кірмашы гасцявыя на Любаншчыне кожная вёска мае на сваё свята. Дзе на Міколу, дзе на Параску, дзе на Івана...

Сяргей ВЫСКВАРКА,
загадчык арганізацыйна-творчым
аддзелам Любанскага раённага
цэнтру культуры

Дзе нарадзіўся Іосіф Аляшкевіч?

У 1971 годзе, выпускаючы ў свет сваю першую манаграфію – «Беларускія мастакі XIX стагоддзя» (з літаратурнай апрацоўкай Уладзіміра Караткевіча), – мастацтвазнаўца Леанід Дробаў у нарысе пра І. Аляшкевіча пісаў: «Дакладнае месца нараджэння мастака не ўстаноўлена. Вядома толькі, што яго бацька быў бедным музыкантам, жыў у мястэчку Радашковічы Мінскага павета Мінскай губерні. Тады Радашковічы былі заштатным мястэчкам, закінутым сярод бясконцых лясоў і пясчаных дарог».

Праз тры гады Леанід Ніканоравіч у другой, больш пашыранай, рэдакцыі манаграфіі на рускай мове «Живописцы Белоруссии XIX – начала XX века» зноў звярнуўся да жыцця і творчасці І. Аляшкевіча і застаўся верным свайму першапачатковаму меркаванню, дапоўніўшы яго адным сказам: «Биографических сведений об Олешкевиче сохранилось очень мало». У чым і была яго праўда.

У 1984 годзе ў выдавецтве «Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі» выйшаў першы том энцыклапедыі «Літаратура і мастацтва Беларусі», дзе на 99-й старонцы размешчана біяграфічная даведка пра І. Аляшкевіча, у якой невядомы аўтар пісаў, што мастак нарадзіўся «ў 1777 годзе ў мястэчку Шылува Расейскага р-на (Літ. ССР)». Пры гэтым ананімны аўтар спаслаўся на манаграфію Л. Дробава 1974 года, дзе гэты факт увогуле адсутнічае.

Праз дваццаць два гады

Партрэт І. Аляшкевіча

(у 2006 годзе) у выдавецтве «Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі» выйшла другое выданне энцыклапедычнага даведніка «Асветнікі зямлі Беларускай Х – пачатку XX ст.», дзе на 21-й старонцы размясцілася біяграфічная даведка пра І. Аляшкевіча з пазнакчым месца нараджэння (мястэчка Шылува (сёння Літва), падрыхтаваная Галінай

Маслыкай. Але аўтар чамусьці не пазначыў крыніцу, адкуль быў узят гэты факт. Акрамя таго, пад гэтай біяграфічнай даведкай увогуле адсутнічаюць якія-небудзь спасылкі.

Такім чынам, амаль праз 40 гадоў пасля першай публікацыі Л. Дробава, месца нараджэння аднаго з першых мастакоў Беларусі XIX стагоддзя не выяўленае з пэўнай дакладнасцю. Але гэта не зусім так. Рэч у тым, што з 1896 года па ініцыятыве Рускага імператарскага гістарычнага таварыства ў Санкт-Пецярбургу пачаў выдавацца рускі біяграфічны слоўнік, што выходзіў амаль да рэвалюцыі, і да 1918 года гэтае шыкоўнае выданне пабачыла свет у 25-ці тамах, але, на жаль, не да канца. Мне пашанцавала набыць большую частку гэтага ўнікальнага выдання, у тым ліку том на літару «О» (выйшаў у Пецярбургу ў 1905 годзе). Для мяне гэты том асабліва дарагі тым, што змяшчае матэрыялы пра нашых суайчыннікаў: Агрызку, Адзінца, Анацэвіча і інш.

Што датычыцца месца нараджэння І. Аляшкевіча, то адназначна вядома, што ён «родзіўся ў 1777 годзе ў мястэчку Радашковічы, Мінскай губерні, отец яго бедны дворянин, был по профессии музыкант. Начальное образование Олешкевич получил благодаря поддерж-

І. Аляшкевіч, «Групавы партрэт», пач. XIX ст.

ке графа Александра Хадкевича. В 1800 году Олешкевич был помещён в Виленскую

главную школу и был учеником профессора живописи Фр. Смуглевича...».

Не верыць такому кампетэнтнаму выданню не маем права. Вялікі артыкул пра І. Аляшкевіча складзены на падставе больш чым дваццаці самых розных гісторыка-літаратурных крыніцаў, як рускіх, так і замежных, пералік якіх зойме шмат месца. Адзначу толькі двух аўтараў, буйных вучоных таго часу: нашага суайчынніка, вядомага юрыста, гісторыка культуры і літаратуры Уладзіміра Спасовіча і вядомага гісторыка культуры, этнаграфіі, археграфіі і літаратуразнаўства Аляксандра Пыліна. Падаецца, што гэтых двух імёнаў цалкам дастаткова, каб лічыць месцам нараджэння І. Аляшкевіча не Літву, а Беларусь, бо да нашага часу высокі аўтарытэт гэтых яркіх прадстаўнікоў так званай «расійскай буржуазнай навукі» не выклікаў сумневай.

Вячаслаў АФАНАСЬЕЎ

Са старых архіваў

Справа аб дзесяці талерах

Дзісеншчына ў кнізе магістрата места Полацкага 1727 года

Галоўнай крыніцай для вывучэння старадаўняй гісторыі з'яўляюцца інвентары. Гэта дакумент, у якім апісваецца маёмасць і павіннасці ў маёнтках шляхты XVI – XVIII стст. Шматлікія войны і пажары знішчылі большасць каштоўных дакументаў, многія расцярушаныя па шматлікіх архівах не толькі Беларусі, знаходзяцца і за мяжой. Таму кожны новы знойдзены ў архівах інвентар для краязнаўцы з'яўляецца сапраўдным адкрыццём.

Горад Полацк суседнічае з сучасным Мёрскім раёнам, і таму ў кнігах яго магістрата (органа самакіравання) захавалася шмат дакументаў ды згадак і па нашай мясцовасці, асабліва звязаных з Дзісеншчынай. Арыгінал кнігі магістрата места Полацкага, як і кнігі Дзісенскага магістрата, знаходзяцца ў Мінску ў Нацыянальным гістарычным архіве Рэспублікі Беларусь.

Пагартваем старонкі кнігі Полацкага магістрата. Так, у дакуменце № 22 ад 17 сакавіка 1727 года змяшчаецца прысуд па судовай справе суда Полацкага магістрата аб вяртанні дзесяці талераў полацкім бурмістрам Міхаілам Алавашчам і яго жонкай Ганнай Барадульскай полацкай мяшчанцы Агаце Чачуранцы і яе мужу мешчаніну Шчытаўскай слабады Лукашу Сідарэвічу. Дзесяць талераў – значная па тых часах сума грошай; яна была завяшчана Агаце яе бабуляй Марцінай Шышовай. Талеры прысвоіў першы муж Ганны Барадульскай мешчанін горада Дзісны Лукаш Рыдзкевіч.

У справе гаворыцца, што Марціна Шышова, будучы ўжо слабага здароўя, завяшчала дзесяць бітых талераў сваёй унучцы Агаце Чачуранцы. Але калі яна памерла, і Лукаш Рыдзкевіч хацеў аддаць грошы, то яго жонка Ганна Барадульская забрала ад яго ключы ад свёрна і сказала, што гэтыя грошы быццам бы бабуля завяшчала аддаць сваёй унучцы толькі тады, калі тая пойдзе замуж. Але неўзабаве Лукаш патануў у

рацэ Дзісна; праз нейкі час яго жонка выйшла замуж за полацкага бурмістра Міхала Алавашчу. А грошы яна як не аддавала, так і не аддае. Па павестцы ў суд былі выкліканы ўдзельнікі справы. Замест Агаты Чачуранкі ў судзе прысутнічаў слуга Пятро Грыгаровіч, яго паўнамоцтвы былі зацверджаныя даведкай з пячаткай і подпісамі. Інтэрэсы абвінавачанай прадстаўляў яе муж бурмістр полацкі Алавашка. Пад час апытання суддзямі ён адказаў, што аб той справе з 10 талерамі сваёй жонкі ён нічога не ведае і прасіў суддзю аб паўторным разглядзе справы праз два тыдні. Суд вырашыў паўторны разгляд справы адкласці да 28 красавіка, а для больш дэталёвага разгляду справы выклікаць для гэтага сведак.

У вызначаны тэрмін перад лаўнікамі (суддзямі) магістрата Полацкага Лукашам Стэфанавічам і Сцяпанам Сніткам выступілі сведкі з боку абвінаваўцаў, пацярпелых. Перш выступіў ксёндз Жараўскі, дамініканін з Полацка, які пацвердзіў, што сапраўды Марціна Шышова завяшчала 10 талераў сва-

ёй унучцы Агаце. Наступны сведка быў полацкі гарбар Стэфан Шыпіла. Ён сведчыў, што яго ўзяў з сабой пад час паездкі ў Дзісну пасля смерці бабкі Марціны Іван Козел. Пад час знаходжання ў Лукаша Радкевіча запытаўся ў апошняга, калі той аддаць завешчаныя бабуляй сіротам талеры. Той адказаў, што цяпер у яго грошаў няма, але калі Агата вырасце, ён выплаціць ёй маёмасцю. Пані Барадульская тады не была замужам за Лукашам. Яшчэ адзін сведка Стэфан Вірла, экіманскі мешчанін, засведчыў, што яго сястра ездзіла ў Дзісну да пана Радкевіча і пыталася аб завешчаных ёй 10 талерах, на што Радкевіч адказаў, што цяпер у яго грошаў няма, але ён гатовы аддаць маёмасцю і пайшоў з ключамі да свёрна. Але Ганна Барадульская, ужо будучы жонкай Лукаша, адказала, што «яшчэ будзе час, а цяпер не аддамо». А яшчэ Вірла казаў, што яго маці пыталася на пахаванні Радкевіча ў Ганны пра доўг; тая адказала, што па нябожчыку ёй ніякіх грошай не засталася.

Суддзя, заслухаўшы паказанні сведка, вырашыў прысудзіць пану бурмістру Міхалу Алавашчу выплаціць восем талераў Агаце Чачуранка і аплаціць усе судовыя выдаткі.

Чытай дакументы і пераклад з польскай мовы Вітаўт ЕРМАЛЁНАК, г. Мёры

Расійская рок-паэзія загучала, пераствораная па-беларуску

У мінскім паб-клубе «Графіці» адбылася прэзентацыя ўнікальнага праекта – «Анталогіі перакладаў расійскай рок-паэзіі», надрукаванай у 69-м нумары часопіса «Дзеяслоў».

Ахвочых паслухаць знакамітыя песні Андрэя Макарэвіча, Барыса Грэбеншыкова (БГ), Юрыя Шаўчука, Віктара Цоя, Эдмунда Шклярскага на беларускай мове сабралася шмат. І хаця арыгінальныя тэксты прыхільнікі ведаюць на памяць, пераклады, дапоўненыя нацыянальным каларытам, у выкананні нашых музыкаў прыўнеслі новыя эмоцыі ў даўно завучаныя радкі.

Слухачы, «узброіўшыся» часопісамі з публікацыяй, шыра падпявалі выканаўцам – з першых акордаў стала ясна, што песні па-беларуску пайшлі ў народ з вялікім поспехам.

Усяго апублікаваныя тэксты 12-і расійскіх выканаўцаў, якія былі пераствораныя 13-цю перакладчыкамі.

Вечар быў распахаты песняй Віктара Цоя «Перамен!» у выкананні паэта і вядучага імпрэзы Анатоля Івашчанкі. Павітаў прысутных галоўны рэдактар часопіса «Дзеяслоў», прэзаіт, старшыня ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў» Барыс Пятровіч:

– Мы вельмі радыя, што праект удаўся, і нават мяркуюем, што ён будзе мець працяг. Спадзяемся, расійскія рок-н-рольшчыкі пагодзяцца праспяваць па-беларуску. Вядома, што ў Бярозе, на радзіме

Юры Несцяранка

кава. – Аўт.). Ёсць кантакт і з Б. Грэбеншыковым.

Музыкант, пісьменнік Юры Несцяранка, з ініцыятывы якога нарадзілася ідэя «дзеяслоўскай» рок-анталогіі, пераклаў і падрыхтаваў праграму з песень А. Макарэвіча, куды ўвайшлі кампазіцыі розных гадоў – ад 1970-х да 2000-х. Гурт «Машина времени» сёлета адзначае 45-годдзе, і ў публіцы была магчымасць зрабіць экскурс у гісторыю гэтага калектыву, паслухаўшы па-беларуску песні «Снег», «Дзень гневу», «З адвечнай прагай перамены месцаў», «Свята распачнецца толькі зараз», «Не дай мне ўпасці», «Права».

Паэт, старшыня Беларускага ПЭН-цэнтра Андрэй Хадановіч праспяваў некалькі перакладаў: песню «Арланды-

Алеся Разанава і Ніны Мацяш, А. Макарэвіч адшукаў свае карані. А Ю. Шаўчук сябрае з Ірынай Быкавай (удавой Васіля Бы-

Раман Яраш і Віктар Сямашка

на» Анры Валхонскага і Аляксея Хвасценкі, а таксама, па-за праграмай, творы Леанарда Козна.

Класічныя хіты Б. Грэбеншыкова прывабілі многіх перакладчыкаў і выканаўцаў – над ягонымі філасофскімі тэкстамі ламалі галаву, акрамя ўжо згаданага А. Івашчанкі, Марыя

Мартысевіч, Аляксей Чарняўскі, Уладзімір Дрындрожык, Макс Шчур...

А версія песні «Ракенрол памёр» у перакладзе і выкананні Арцёма Сітнікава, як і астатнія залатыя хіты, праспяваныя ім, можна сказаць, стварылі новую, беларускую рэальнасць Грэбеншыкова. Настолькі гарманічна яны гучалі на нашай мове.

Раман Яраш і Віктар Сямашка далучыліся да перасэнсавання творчасці БГ у больш вольным, імправізацыйным музычным ключы, чым асвятлялі традыцыйнае ўспрыняцце гурта «Аквариум».

Выступілі таксама Вольга Гронская, Фёдар (Дарафей) Жывалеўскі ды іншыя.

Добрая навіна – пасля мінскага канцэрта «дзеяслоўцы» выпраўляюцца ў тур па беларускіх гарадах! Ужо 5 чэрвеня анталогія была прадстаўленая ў Магілёве, у бліжэйшы час плануецца імпрэзы ў Маладзечне і Вілейцы.

Віка ТРЭНАС,
фота Алеся САЧАНКІ

Фінальную песню выканалі ўсе ўдзельнікі праекта

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НАВУКОВА-МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА – мастацкія творы, у якіх расказваецца пра навуку і навуковыя пошукі. Узнікла на стыку мастацкай, дакументальнай і навукова-папулярнай літаратуры. Калі навукова-папулярная літаратура канцэнтруе ўвагу на чыста спазнаваўчых і навучальна-педагагічных задачах, то навукова-мастацкую літаратуру пераважна цікавяць душэўны свет вучоных, псіхалогія навуковай творчасці, перадумовы і вынікі навуковых адкрыццяў. Яна мае спазнаваўчую і эстэтычную каштоўнасць, захопляе чытачоў рамантыкай пошукаў, раскрывае веліч чалавечага розуму, яго бязмежныя магчымасці.

Склалася ў навейшую эпоху, хоць творы, прысвечаныя навуковым з'явам і пошукам, вядомыя з даўніх часоў (напр., паэма «Аб прыродзе

рэчаў» Лукрэцыя Кара (I ст. да н.э.), вершы М. Ламаносава і інш.). Многія вучоныя раскавалі пра свае адкрыцці, гіпотэзы, разважанні. Гэтая літаратура шматжанравая (публіцыстычны і праблемны нарыс, дакументальная мастацкая аповесць, біяграфія, аповесць і інш.). Цікавыя яе ўзоры стварылі, напрыклад, пісьменнікі Б. Жыткоў («Апавяданні пра жывёл», 1935), В. Біянікі («Лясная газета на кожны год», 1928), К. Паўстоўскі («Кара-Бугаз», 1932) і інш. Асаблівы ўздым гэтай літаратуры назіраецца з канца 1950-х гг., калі вялікае развіццё атрымалі генетыка, кібернетыка, касманаўтыка і інш. галіны навукі і тэхнікі.

Першыя творы беларускай навукова-мастацкай літаратуры адрасваліся дзецям (апавяданні Якуба Коласа ў кнізе «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», 1909; Цёткі «Газа», 1914, і інш.). Значны ўклад у яе развіццё

зрабілі І. Дуброўскі (кнігі «Светлы шлях», 1959; «Гамоніць Палессе», 1977), М. Паслядовіч («Салігорскае дзіва», 1963). Апавяданні на гістарычныя тэмы напісалі В. Вольскі («Старонкі нашай гісторыі», 1906), У. Караткевіч («Зямля пад белымі крыламі», 1977; «З вякоў мінулых», 1978). Мастацкае эсэ пра М. Багдановіча стварылі М. Стральцоў («Загадка Багдановіча», 1968), А. Бачыла («Дарогамі Максіма», 1971). Пашырэнне атрымалі мастацкія біяграфіі вучоных, пісьменнікаў. У гэтым жанры напісаныя мастацкія біяграфіі Якуба Коласа (аповесці С. Александровіча «Ад роднае зямлі...», 1962; «На шырокі праспект», 1972), Янкі Купалы (аповесць З. Бандарынай «Ой, рана на Івана...», 1956; раман-эсэ А. Лойкі «Як агонь, як вада...», 1984), Цёткі (аповесці Л. Арабей «На струнах буры», 1966; «Стану песняй», 1977), М. Гарэцкага (кніга А. Адамовіча «Браму скарбаў сваіх адчыняю...», 1980). Элементы навукова-мастацкай літаратуры выкарыстоўваюцца ў мастацкай прозе (раман «Пушча» В. Карамазова і інш.).

І дзеці здаровыя, і бацькі спакойныя

Вось некалькі дадатковых парадаў для кляпалітых бацькоў:

– не падпускайце дзяцей да мангала, калі смажыце шашлык, гэта можа скончыцца сур'ёзнымі апёкамі;

– усе ёмістасці з вадкасцю, размешчаныя на тэрыторыі лецішча ці прыватнага падворка, павінны быць надзейна закрытыя і захоўвацца ў герметычнай тары;

– цяжкія і вострыя прылады (граблі, лапаты, драбіны) хавайце далей ад дзіцяці;

– сачыце за тым, дзе, з кім і ў што гуляе вашае дзіця;

– у гульнявой форме нагадайце дзіцяці правілы бяспекі, дарожнага руху і агаварыце з ім, дзе ён будзе катацца на веласіпедзе.

Але, нягледзячы на ўсе нашыя рэкамендацыі і парады, не станем ператвараць канікулы сваіх дзяцей у адно суцэльнае «нельга»... Проста будзем пільнымі і надзейнымі сябрамі.

Шчаслівага і бяспечнага адпачынку вам і вашым блізкім!

Вольга ЦЫНКЕВІЧ,
інспектар ЦРАНС,
г. Мінск